

Els molins fariners de la riera d'Avià

La riera d'Avià, coneguda també com la riera de Graugés o de Ballús, s'origina al pla de Coforb amb les aportacions fluvials procedents del vessant meridional del Serrat i la Collada Gran, dins el terme municipal de Capolat. Passat el pla de Coforb s'hi afegeix l'aigua procedent del brollador del Grau i, tot seguit, es precipita cap avall salvant els gairebé 200 m de desnivell que la separen d'Avià.

Aquest rierol, ja al pla, amb menys ímpetu, segueix davallant tot solcant els estrats sorrencs que constitueixen una bona part del substrat geològic d'aquesta contrada i formant també un seguit de petits saltants o sallents, alguns d'alçada considerable, com s'esdevé en els indrets de l'Afrau de Vilajoana o bé al molí de Ballús. Finalment, després d'un recorregut d'uns 6 o 7 km, quasi tots dins el terme municipal d'Avià, aquest rierol tributa l'aigua al Llobregat a l'Ametlla de Casserres.

Les necessitats actuals han motivat que gairebé a la mateixa capçalera, al peu de la Collada Gran, s'hi hagi construït una petita presa per al proveïment de les cases de Coforb i, una mica més amunt d'Avià, a l'indret de la font de les Boixes, se n'hi hagi construït una altra amb la mateixa finalitat. Cal recordar també que cap a finals del s. XIX una part de l'aigua d'aquesta riera ja fou derivada mitjançant una canalització a l'estany gran de Graugés, passant així a formar part de la xarxa de regadiu i d'altres serveis de l'explotació agrícola que en aquell indret i durant aquells anys crearen els germans Antoni i Agustí Rosal. Tot plegat ha fet que l'aspecte actual d'aquesta riera –algunes temporades es pot veure ben seca– de ben segur sigui molt diferent al que tingué molts anys enrera, quan el seu cabal fins i tot va propiciar, igualment com succeí en les veïnes rieres de Clarà i Navel, més cabaloses, l'establiment de molins fariners que funcionaren amb l'impuls de les seves aigües i que avui centren l'atenció i són objecte del present article.

El molí de les Coromines

Situat als afores del poble d'Avià, a l'indret o heretat de les Coromines, és el primer molí que es troba seguint el curs de la riera d'Avià. Del molí pròpiament dit solament n'ha perdurat el nom, car l'edifici del molí ha estat transformat en un magnífic habitatge, i del molí se n'han conservat només un parell de moles reaprofitades, una com a taula i l'altra, trossejada, com a banc, al pati de la mateixa casa. Riera amunt, però, es pot veure una petita resclosa feta d'obra que permet, encara avui dia, desviar l'aigua al rec que conduïa l'aigua al molí i que des de ja fa molts anys –ja que del funcionament del molí no n'hi ha record dels vivents– es reutilitza per regar els horts que s'estenen a prop de la riera. La bassa del molí, que es trobava gairebé a tocar de l'edifici, ja fa molt de temps que fou sitjada i convertit l'espai que ocupava en conreu.

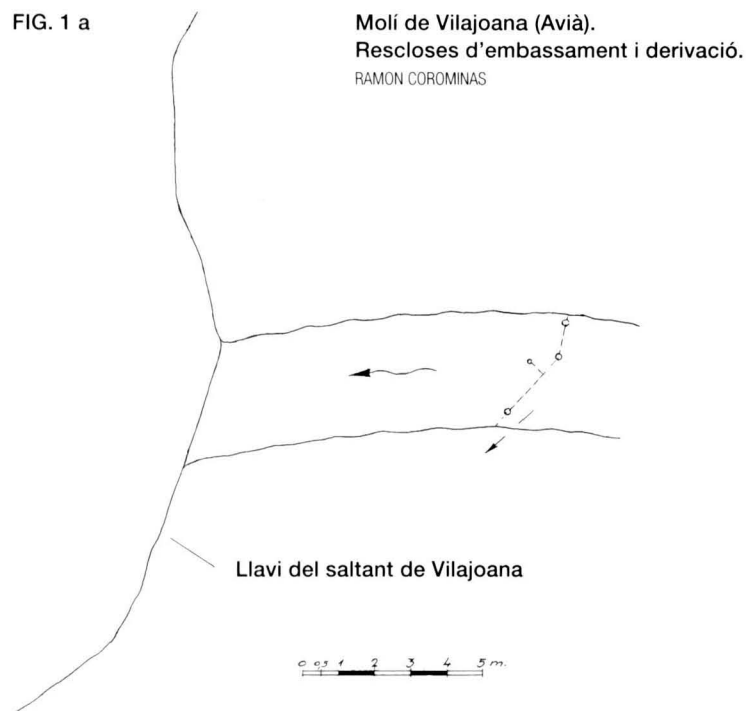
Desconec l'origen d'aquest molí, i la transformació que ha sofert l'edifici tampoc permet apreciar-ne cap vestigi, la tipologia del qual, probablement, permetria aproximar-nos a l'època en què fou construït. No obstant això, hi ha constància que des de fa molts anys aquest molí pertanyia a l'heretat de les Coromines. D'altra banda, en diversa documentació antiga d'Avià compresa entre els anys 1406 i 1498 s'hi esmenten diferents cases i propietaris, entre les quals hi figura també el mas de les Coromines. És molt possible, doncs, que aquest molí ja existís en aquells anys formant part de les dependències d'aquest mas, la propietat del qual ostentà fins entret el s. XX.

El molí de Vilajoana

En un indret proper a la riera d'Avià, una mica més avall de Graugés, s'hi troba la casa anomenada Vilajoana, denominació formada de *Vilajussana*, tal com ho palesa la documentació del s. XIV on així es troba escrit. Significa, doncs, la vila jussana o vila inferior (de més avall). Es tracta d'un interessant edifici de planta gairebé quadrada i dimensions notables que ha sofert diferents modificacions amb el pas dels anys, però que encara conserva uns 4 m d'alçada de la paret perimetral original amb una part del parament interior d'*opus spicatum* datable vers els segles IX o X i identificable amb un *domus* o sala, és a dir, amb una residència senyorial o dominical.

A sota mateix d'aquest casal, a la llera de la riera i gairebé a tocar del saltant que s'ha format en aquest indret conegut com l'Afrau de Vilajoana, s'hi troben excavats un grup de tres forats rodons d'uns 16 a 18 cm de diàmetre (fig. 1 a). Aproximadament uns 100 m aigües amunt existeix també un alineament perfectament definit d'uns vuit forats d'aproximadament el mateix diàmetre, disposats al biaix, ocupant o barrant transversalment la riera (fig. 1 b). Al peu del saltant, una mica distanciat de la llera i al marge esquerre, hi descansa una mola gairebé soterrada. Tal com hom pot intuir, es tracta sense cap mena de dubte del conjunt d'un antic molí del qual fins i tot se n'havia perdut el record. Pel que fa a aquests forats, alineats i disposats al biaix respecte al corrent d'aigua per tal d'oferir menys resistència, servien per empotrar-hi troncs verticals, en els quals es recolzaven barres o posts clavats i col·locats horitzontalment uns sobre els altres i on s'adossaven rocs i gleva per tal d'impermeabilitzar-los tant com fos possible, formant així una barrera o resclosa amb la finalitat de desviar o retenir l'aigua –aquesta era la tipologia de les rescloses d'època medieval–. En el cas d'aquest molí, la resclosa situada més amunt, en el lloc més adequat per retenir el màxim possible d'aigua, conver-

FIG. 1 a

tia aquest espai de la riera en una gran bassa; així es podia regular, mitjançant un bagant, el cabal d'aigua necessari. L'altra resclosa, probablement més baixa, i situada al lloc més adient per obtenir el màxim salt o potència hidràulica, desviava l'aigua al molí situat al marge esquerre, sota mateix del saltant.

En el capbreu de 1758-1759 de les possessions del monestir de Ripoll al Berguedà s'esmenten importants masies, algunes amb molins propis. Aquest és el cas de Ballús, Vilajoana i molí de Minoves a la parròquia de Sant Vicenç d'Obiols, i de Santamaria a la parròquia de Sant Martí d'Avià. Cal recordar també que una bona part d'aquest patrimoni arrencava de donacions efectuades en l'alta edat mitjana; per tant, si tenim en compte la tipologia d'aquests vestigis, la proximitat al casal i la pròpia documentació, tot indueix a pensar que es tracta d'un molí pertanyent a aquella època, i que molt probablement formava part de les dependències de la sala o *domus* de la Vila Jussana.

Gairebé en el mateix indret que ocupà aquest molí, l'any 1925 s'hi instal·là una dinamo per a l'enllumenat de la colònia agrícola de Graugés i d'alguns particulars. En aquest cas, però, funcionava amb l'aigua acumulada durant unes hores al dia – car no es disposava de cabal suficient – en un viver de la pròpia explotació agrícola, la qual cosa comportava que només es pogués disposar de corrent durant algunes hores nocturnes. Aquesta centraleta, de la qual avui encara se'n conserva l'edifici, era coneguda pel veïnat amb el nom de "els Llums", i oficialment se la denominava la

Casa de la Dinamo. Funcionà amb més o menys regularitat fins l'any 1936.

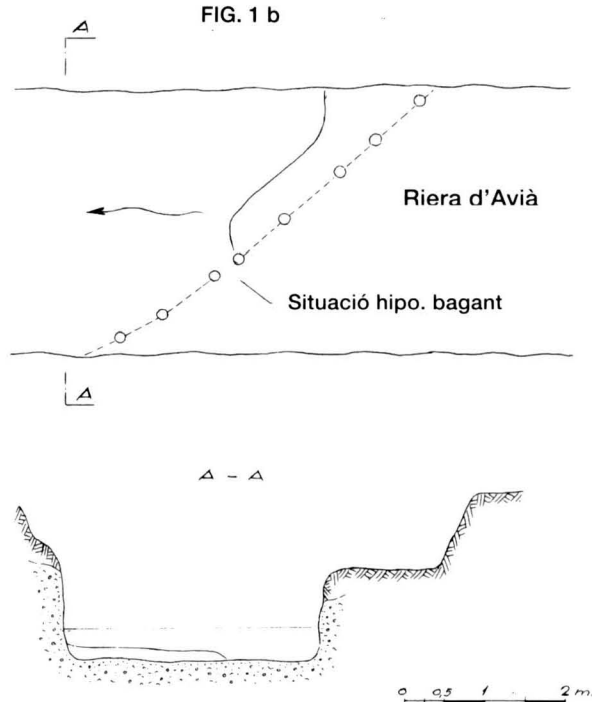
El molí de Ballús

Escassament a 1 km de Vilajoana, seguint riera avall, sota un imponent saltant on s'ha format una gran balma, s'hi troba situat, arrambat al marge esquerre, el molí de Ballús

A tocar d'aquest molí i a sobre mateix del marge, fonamentada en part en el mateix estrat sorrenc on s'ha originat aquest gran salt, hom pot contemplar la bassa del molí, una construcció de planta poligonal de gruixudes parets i grans carreus realitzada amb molta cura i dotada d'un pou o cub situat en el vèrtex més proper al molí. La construcció d'aquest pou comportà la perforació de l'estrat per tal d'aprofitar al màxim el desnivell que ofereix l'indret; s'aconseguí així un salt total que supera els 10 m, la qual cosa converteix aquest molí en els catalogats com de gran potència (fig. 2 a).

Adossat al talús exterior d'aquest pou s'hi construí el molí pròpiament dit, un edifici quadrat d'uns 6x6 m amidat des de fora, que albergava les moles (fig. 2 b) i altres elements propis d'aquesta indústria i que, probablement, aprofitant l'alçada d'aquest talús, permetria recolzar-hi també un altre pis o eixida. En qualsevol cas, però, i seguint la tradició dels molins més antics, era solament apte per desenvolupar l'activitat pròpia d'aquest ofici, i no pas per viure-hi. Més endavant, però, aquest edifici fou ampliat en dues etapes, i fou habilitat per tal que també hi pogués viure el moliner amb la seva família, amb les

FIG. 1 b

dependències pròpies de qualsevol pagesia. Amb aquesta reforma, l'obrador del molí quedà engolit a l'interior de l'edifici actual, conservant, però, la portalada original, a la llinda de la qual hom hi pot llegir l'any de la seva construcció, 1751 (fig. 2 c).

Una obra imprescindible i de cabdal importància per garantir la viabilitat d'aquesta instal·lació i que, en aquest cas concret, comportà un gran treball, fou la conducció o derivació de l'aigua de la riera a la bassa. Uns 300 m riera amunt, a sobre mateix d'un petit saltant, una senzilla res-

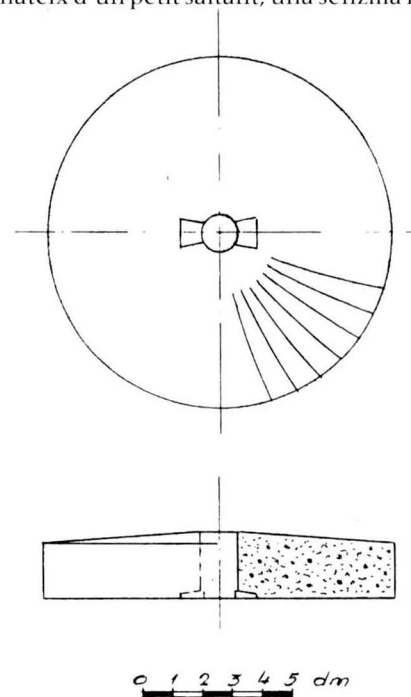
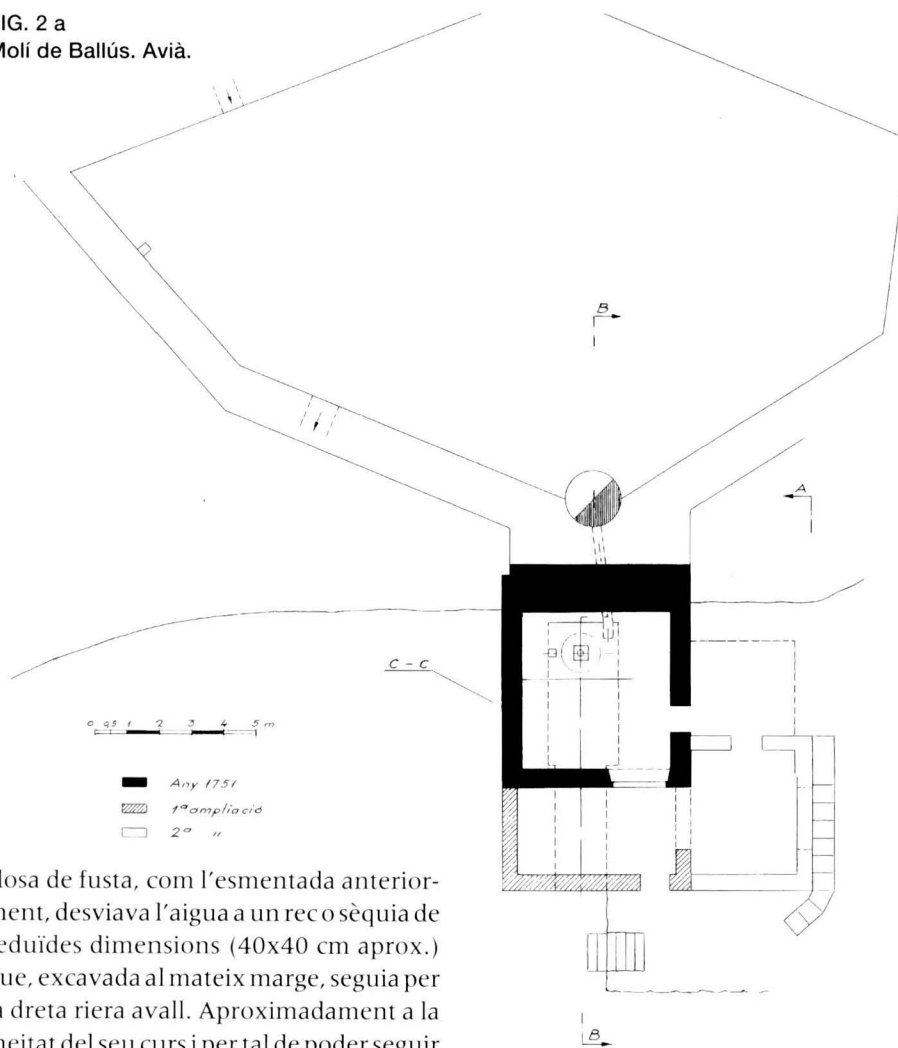

FIG. 1 c

Mola volandera medieval del molí de Vilajoana

FIG. 2 a
Molí de Ballús. Avià.

clousa de fusta, com l'esmentada anteriorment, desviava l'aigua a un rec o sèquia de reduïdes dimensions (40x40 cm aprox.) que, excavada al mateix marge, seguia per la dreta riera avall. Aproximadament a la meitat del seu curs i per tal de poder seguir mantenint el desnivell necessari per poder fer arribar l'aigua a la bassa, fou precisa la construcció d'un esvelt i bonic aqüeducte de pedra d'un sol ull (avui dia en un estat de conservació deplorable) per creuar la riera i seguir rec avall per l'esquerra, que en aquest darrer tram era l'única possibilitat que oferia l'indret per acabar de fer arribar l'aigua al seu destí.

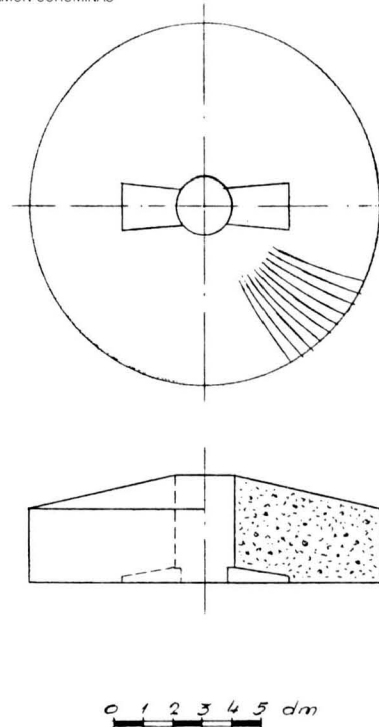
El mas Ballús, al qual pertanyia aquest molí, es troba esmentat, tal com acabo d'explicar en parlar del molí de Vilajoana, en el capbreu de 1758-1759 de les possessions de Ripoll al Berguedà; possessions que arrenquen de donacions efectuades a aquest monestir en èpoques molt reculades. No fóra doncs estrany que aquest molí també hagués tingut un precedent medieval situat gairebé al mateix indret. Indueix també a pensar-ho l'existència d'uns alineaments de forats similars als de Vilajoana, excavats a la llera sobre mateix del saltant i, també, els fragments d'una mola reaprofitada com a paviment de la primera ampliació del molí. Caldria, però, fer un estudi més exhaustiu d'aquests vestigis per tal d'intentar esbrinar-ne l'època i funció, per així poder-los acceptar com un argument més a afegir o reforçar aquesta hipòtesi.

Aquest molí funcionà amb regularitat fins l'any 1939. A partir d'aleshores i fins al 1954, any de la seva clausura, tan sols ho féu esporàdicament en l'època de l'estraperlo, atenent solament algun encàrrec puntual.

El molí de Santamaria

Ja enllestit aquest treball i a punt d'ésser lliurat a la Redacció, m'han informat de l'existència d'un altre molí que també hi

FIG. 2 b
Mola volandera del molí de Ballús.
RAMON COROMINAS

havia hagut en aquesta riera. La notícia me l'ha facilitat la Sra. Maria del Agua Cortés i Elia, llicenciada en història i arqueòloga, que està realitzant, per encàrrec de la Diputació de Barcelona, l'inventari del patrimoni cultural d'Avià. En la recerca, ha pogut veure en un document (1) de l'any 1573 de l'arxiu de la casa de Santamaria de Serrateix que es feia esment "del molino del manso Santamaria" com a indret limítrof o terme d'unes terres de pertinença del mas de Santamaria d'Avià. Esperonada per aquesta notícia, ella mateixa va voler comprovar sobre el terreny, resseguint la riera, si a prop de Santamaria hi havia algun vestigi que tingués relació amb aquest molí i, en el mateix indret on es troba la resclosa des d'on es deriva l'aigua a l'estany de Graugés, a sobre mateix del saltant, hi lo-

Carretera Sant Fruitós, 39
08600 BERGA
Tel. 93 821 34 63
Fax 93 821 35 79
info@hotelestel.com
www.hotelestel.com

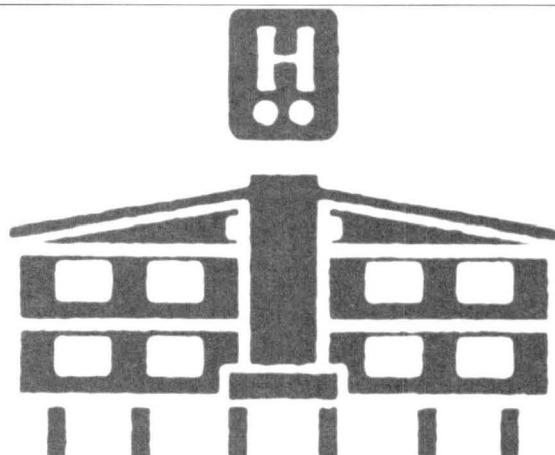
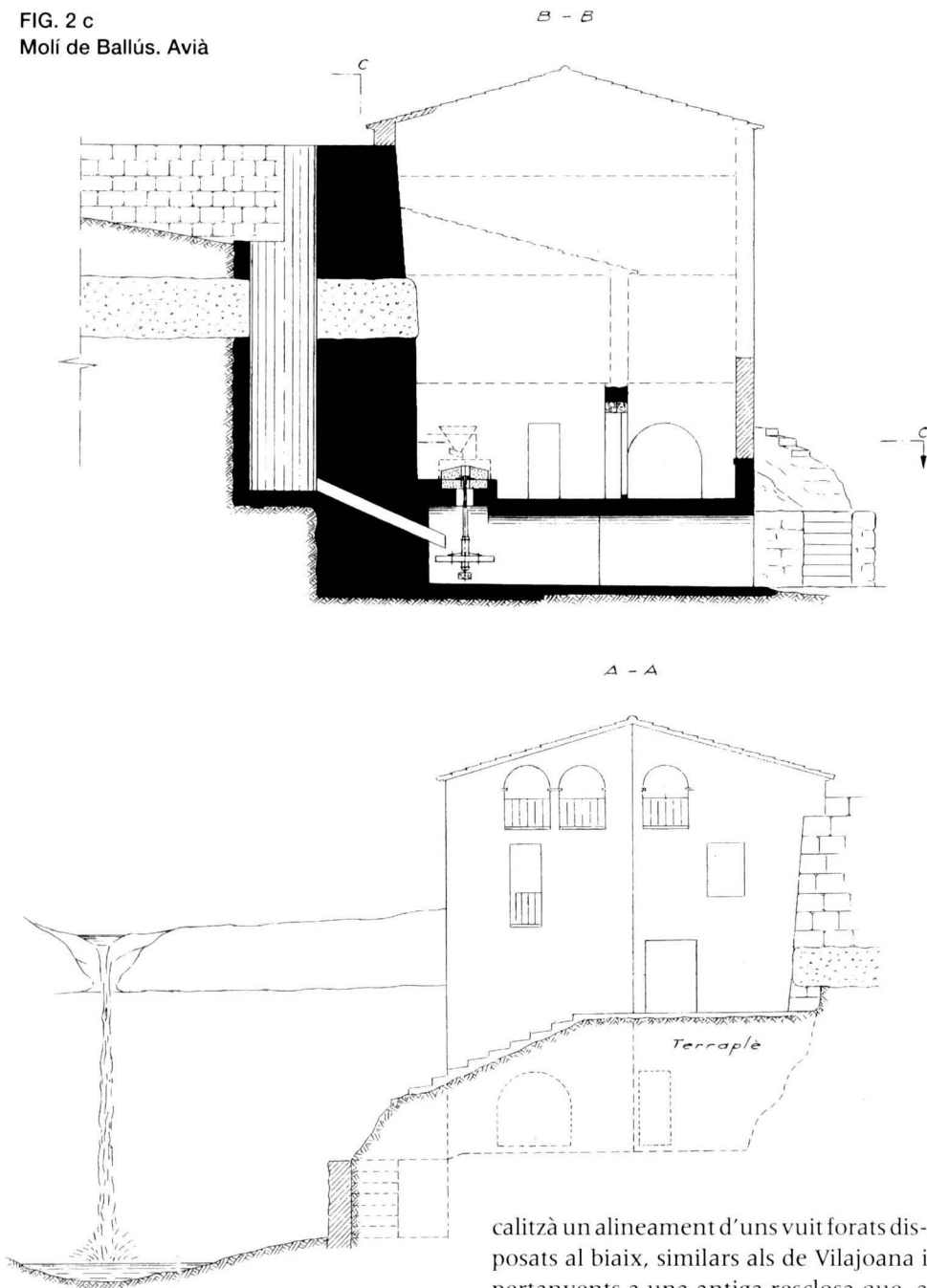

FIG. 2 c
Molí de Ballús. Avià

calitzà un alineament d'uns vuit forats disposats al biaix, similars als de Vilajoana i pertanyents a una antiga resclosa que, a judicar per la proximitat a la casa, els acceptà com a vestigis de la resclosa del molí esmentat. Observant l'indret, i tenint en

compte la situació i disposició de la resclosa, aquest molí, avui desaparegut, estaria situat al marge esquerre de la riera, una mica més avall del saltant. La casa de Santamaria es troba documentada ja en el s. XII; per tant, és molt possible que aquest molí ja existís en època medieval.

Fruit també d'aquesta recerca, la mateixa persona m'ha fet saber que la riera d'Avià també era coneguda antigament com a riera de Napell, tal com ha pogut veure repetidament en la documentació consultada.

Abans de cloure aquest treball he de fer esment d'en Lluís Viladrich Pons, del consell de Redacció de L'EROL i col·laborador destacat d'aquesta mateixa revista, al qual vull agrair l'interès i participació que ha posat per tal que aquest treball arribés a bon port, car n'ha estat el principal impulsor des que descobrí els vestigis del molí de Vilajoana.

També agraeixo a Maria del Agua Cortés i Elia la seva interessant aportació.

A ells, doncs, el meu agraïment i la més sincera consideració.

Notes

(1) Aquest document ha estat inventariat el gener de 2002 a l'inventari del patrimoni cultural d'Avià, realitzat per Maria del Agua Cortés per encàrrec de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona.

Bibliografia i fonts documentals

"Demografia històrica d'Avià", dins L'EROL núm. 52, p. 39.

"Les possessions del Monestir de Santa Maria de Ripoll al Berguedà", dins L'EROL núm. 57, p. 34.

BOLÓS, Jordi, i NUET, Josep, *Els molins fariners*, col·lecció Ventall núm. 1, Ed. Ketres.

Registre de la Propietat de Berga.

Ramon Corominas i Camp

Estudis de temes d'arqueologia

forn de **Queralt**

**PASTISSERIA
FLECA
RECORDS**

Pl. de la Creu, 1
Tel. 93 821 03 87
BERGA